

УДК 811.111-26.019
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-81-2-12>

МЕДІА ТА СПОГАД

Прокопець М. С.

*асистент кафедри германської філології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0003-0827-0614
marischa123454321@gmail.com*

Ключові слова: *культура пам'яті, «бум пам'яті», культурна пам'ять, спогад, засоби масової інформації, місця пам'яті.*

Культура пам'яті завжди є результатом конфліктних політичних і соціальних переговорів. Що це взагалі означає? По суті, це термін, який з'явився в науковій і загальноприйнятій мові тільки з 1990-х років, який усе більше замінює старіше й патетичніше формулювання «управління минулим». У визначенні мюнхенського історика Ганса-Гюнтера Хокерта «культура пам'яті» – «м'яке збірне поняття для всієї неспецифічної наукової користі історії, яке необхідне для широкої публіки». Однак для того, щоб відповідати динаміці культур пам'яті, слід додати, що культура пам'яті є результатом публічних переговорів, які виникають у результаті напруженості між індивідуальним досвідом і пам'яттю, політично нормальною і соціально бажаною пам'яттю і науковою об'єктивною історією. Одним із важливих моментів напруженості є те, що публічно санкціоновані практики пам'яті не повинні завжди чи постійно відповідати приватним формам пам'яті. Традиції минулого про сім'ю (завдяки власним емоційним сторонам) регулярно досягають більш високої ефективності, ніж громадські свята пам'яті або виховання історії. Питання традицій історії та побудови образів минулого завжди відігравали важливу роль у самовизначенні індивідумів, соціальних груп, інститутів правління, держав і націй. Це особливо помітно в часи переломів, коли керівні претензії і механізми стабілізації влади були засновані на нових або знову «вигаданих традиціях» та забезпечені новоствореною історією. Нині можна спостерігати дві, здавалося б, протилежні, але взаємозалежні тенденції: по-перше, перегляд і переосмислення національних історій, по-друге, відкриття національної історії в транснаціональній або глобалізованій перспективі.

MEDIA AND MEMORY

Prokopets M. S.

*Assistant at the Department of Germanic Philology
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina avenue, 72, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0827-0614
marischa123454321@gmail.com*

Key words: *culture of memory, “boom of memory”, cultural memory, recollection, mass media, places of memory.*

The culture of memory is always the result of conflicting political and social negotiations. What does this even mean? In essence, this is a term that has penetrated into scientific and common language only since the 1990s, which increasingly replaces the older, relatively pathetic formulation of “managing the past”. As defined by Munich historian Hans-Gunther Hockert, “culture of memory” is “a soft collective term for all of history’s nonspecific scientific utility to the general public”. However, in order to be consistent with the dynamics of memory cultures, it should be added that the culture of memory is the result of public negotiations that arise from the tension between individual experience and memory, politically normal and socially desired memory and scientific objective history. One important point of tension is that publicly sanctioned memory practices do not have to always or even permanently conform to private forms of memory. On the contrary, the traditions of the past about the family, thanks to their own emotional sides, regularly achieve clearly higher efficiency than public holidays of memory or the education of history. Questions of the traditions of history and the construction of images of the past have always played an important role in the self-determination of individuals, social groups, institutions of government, states and nations. This is especially noticeable in times of turning points, when the ruling claims and mechanisms for stabilizing power are based on new or newly “invented traditions” and provided with a newly formed history. Currently, two seemingly opposite, but interdependent and defining trends can be observed firstly, the revision and rethinking of national histories, and secondly, the opening of national history in a transnational or globalized perspective.

Постановка проблеми. Форми пам’яті змінилися в останні роки завдяки засобам масової інформації. «Бум пам’яті», – зазначає Крістоф Классен, – почався з часів революції в ЗМІ». Але як саме сучасні ЗМІ впливають на спогади? Сьогоднішній «бум пам’яті» важко уявити без сучасних засобів масової інформації. Тільки загальна доступність різних засобів масової інформації (від газет і журналів до радіо і телебачення, комп’ютерів) створила передумови для такого глибокого знайомства з минулим, яке ми бачимо сьогодні: від публічних дебатів до культури пам’ятників, телевізійної документації і «Олді» на приватному mp3-плеєрі – передумова тієї «медіареволюції», яка докорінно змінила життя людей за останні сто п’ятдесят років, тоді як розробка і поширення нових засобів масової інформації були спрямовані на подолання просторових відстаней, що, безсумнівно, супроводжувалося змінами в часі.

З огляду на ці фундаментальні зміни в просторі і часі, не є дивним те, що донедавна ми майже не замислювалися про наслідки медіареволюції щодо відносин із минулим. Передбачається, що це впливає як на індивідуальну пам’ять, так і на те, як суспільство страчує своє минуле (і, відповідно, свою ідентичність).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальні процеси визначили проблемне поле інтерпретації пам’яті. Це підтверджується наявністю низки наукових робіт, присвячених вивченню культурної та історичної пам’яті вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких слід виокремити праці Я. Ассмана, М. Хальб-вакса, А. Конфіно, П. Коннертона, Ю.М. Лотмана, Е.А. Іваньшиної та ін.

Мета і завдання статті. Метою роботи є дослідження форм спогаду і передання спогадів через засоби масової інформації.

Предмет і об'єкт дослідження. Відповідно до мети роботи об'єктом дослідження є спогад, предметом – передання форм спогаду через ЗМІ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Форми спогаду. Погляд на більш далеке і більш сучасне минуле допомагає вивчати масштаби змін, оскільки для більшості людей усні розповіді і ритуали були найбільш важливою формою порівняння минулого. Їх часто передавали з покоління в покоління. У приватному сімейному спогаді такі історії відіграють важливу роль і сьогодні, окрім того, що усна традиція наразі зазвичай обмежується приватним простором і вона більше не самотня. Зрозуміло, що і раніше існували рукописи та книги, де виклад минулого записувався в письмовому вигляді або в картинах, але такі книги були чимось ексклюзивним, були недоступні більшості людей (хоча б тому, що самі люди того часу не вміли читати і писати). Таким чином, їх зміст не мав нічого спільного з повсякденним життям, переживаннями і безпосереднім минулим, але вони, як і Біблія, посилалися на далеке, містичне і позапланове минуле або на традиції панівних князівств. Їх функція полягала в тому, щоб забезпечити усталені релігійні і політичні норми і цінності та узаконити наявний громадський порядок. Ця «священна» історія передавалася священикам і вченим, іноді спираючись на картини, про які дотепер свідчать фрески і настінні малюнки в багатьох церквах.

Таким чином, писемність, зокрема живопис, що був засобом зберігання даних про минуле, довгий час слугував цій «офіційній» пам'яті, «культурній пам'яті» (Ян Ассман). У населення було дуже мало можливостей перевірити минуле, що виходило за межі життєвого циклу; вони обмежувалися історіями, святами й іншими обрядами. Розпорядження засобами зберігання писемності й живопису не лише забезпечувало авторитетне управління пам'яттю, а й безпосередньо впливало на очікування майбутнього: уявлення про «історію» як про принципово відкритий процес, про контингентне майбутнє, в якому багато що може бути абсолютно іншим, ніж у сьогоденні, не входило до горизонту тлумачення передової людини.

Важливість носіїв даних. Невеликий історичний курс, можливо, ілюструє, яке значення мають носії даних, такі як шрифт і зображення, загальний досвід роботи в часі, а також потенціал влади, який виріс із розпорядження про це. Те, що взагалі згадується, і те, в якій формі це відбувається, залежить не лише від того, хто контролює ЗМІ, а й від того, якими засобами передається або як краще формується пам'ять. ЗМІ ніколи не є нейтральними сховищами або посередниками реальності, замість цього вони структурують наше сприйняття, наслідуючи свою логіку. Наприклад,

кіно і телебачення мають тенденцію персоналізувати історію і представляти її на основі подій, тому що вони залежать від зображень, що рухаються, і, як правило, мають порівняно невеликий час для показу. Складні аналітичні можливості, включаючи відображення історичних процесів, важко реалізувати в цих засобах масової інформації. Для цього вони мають чуттєву якість, можуть спровокувати емоційне співчуття і зробити історію відчутнішою, ніж будь-яка наукова книга.

Уявлення різних ЗМІ, таких як книга, фотографія і телебачення, впливають не лише на колективні процеси пам'яті, а і на те, як ми це пам'ятаємо індивідуально. Наприклад, соціальний психолог Гаральд Велцер виявив, що деякі люди використовують популярні фільми і романи як шаблони для своїх життєвих історій, самі не знаючи про це. Сімейні фотографії, старі листи, газети, попмузика, споживчі товари часто слугують приводом для згадування минулого і розмов про це. Телевізійні і радіостанції вже давно усвідомлюють ностальгічну потребу багатьох літніх людей пам'ятати про «минулі часи» і використовують різні шоу (музичні), починаючи з п'ятдесятих і закінчуючи вісімдесятими, а також повторюють старі «примарні» серіали і пісні.

Такі повсякденні мови і культурні процеси вже дають перші вказівки на те, як бурхливий розвиток сучасних засобів масової інформації вплинув на процеси пам'яті у 20-му столітті. Як уже було сказано вище, цей процес несе певну відповідальність за зростання культурних посилянь. Просто доступно значно більше, а також різні засоби масової інформації, які можуть бути носіями або приводами для спогадів. Так, у розвинених країнах Заходу до більшості цих засобів масової інформації потенційно всі мають доступ. У світі оцифрування можливості зберігання (і, відповідно, кількість потенційної пам'яті і посилянь) вирости до небувалих розмірів. Таким чином, розпорядження соціальними спогадами є не стільки справою еліти, скільки тим, що ми маємо справу з множинними суспільствами, в яких трапляються абсолютно різні тлумачення і форми пам'яті, що часто конкурують. Плюралізація західного суспільства еквівалентна плюралізації спогадів.

Такі повсякденні мови і культурні процеси вже дають перші вказівки на те, як бурхливий розвиток сучасних засобів масової інформації вплинув на нас. Але застосування сучасних засобів масової інформації не лише призвело до «більшого» спогаду. Водночас змінилися і визначальні закони, що взагалі стає приводом і предметом колективної пам'яті. Тоді як раніше це було головним політичним питанням, яке обговорювалося на національному рівні, а умови комерційної, транснаціональної культури подій сьогодні такі

ж важливі. Тоді як це, з одного боку, призвело до відносної історичної поляризації, з іншого – має багато проблемних наслідків: не можна не помітити, наприклад, зосередженості на вражаючих і сенсаційних проблемах, таких як аспекти історії нацизму, які іноді аж захоплюють.

Часто роблять спроби притягнути увагу (передбачувані) табу-брейки або зайві чи переломні тези, хоча вони ледве міцні. Крім того, існує фокус на «круглих» річницях, який призводить до того, що спогади про такі події, як студентські хвилювання 1968 року або створення і возз'єднання двох німецьких держав у 1949/1989 ювілейний рік, мабуть, вибухають, викликаючи перебільшення і неприйняття. За цим стоїть ринкова логіка медіапубліки, яка відрізняється все більшою кількістю пропозицій, саме тому важливо звернути увагу й інтерес.

«Візуальна революція». Вирішальний вплив на культуру пам'яті також має «візуальна революція», створення технічно відтворних зображень у вигляді фотографій, фільмів і телебачення. По праву ХХ століття називалося також «століттям картин» (Герхард Пол). Фотографії і кіно примушують нас давати об'єктивні образи реальності. Дійсно, часто не є зрозумілим те, що ми бачимо на картинці. Вони більше потребують інтерпретації і контекстуалізації, ніж у лінгвістичних висловлюваннях.

Творці виставки про злочини німецького вермахту в 90-ті роки переживали хворобливі відчуття: виставку свого часу довелося відкликати, тому що деякі картини не показували подій, із якими вони були пов'язані. Зображення легко примушують нас забути, що навіть вони передають тільки вибіркові реальності, що це моментальні знімки, перспективи яких, вирізки і інші характеристики дизайну суб'єктивні, схильні й іноді маніпулюють, не кажучи вже про можливість фільму, такі як зір камери, обрізка, звук і музика. Крім того, багато зображень перезаряджаються з тими значеннями, яких у них спочатку не було. Використання історичних зображень, особливо в телевізійній документації, часто слугує не стільки просвіті, скільки простій ілюстрації або навіть спробі змусити нас забути про те, що там нам у жодному разі не підноситься єдина правильна й об'єктивна історична правда.

Цифровізація спричиняє подальші глибокі зміни. Усі кращі способи відтворення історичних процесів, ґрунтовані на комп'ютері, є такими, як бомбардування Дрездена в лютому 1945 року однойменним фільмом Роланда Сусо Ріхтера, і не полегшили перегляд цих візуальних постановок як таких. Можливо, ще важливішим є «стискування» пам'яті в таких засобах масової інформації, як Інтернет, де інформація більше не зберігається статично, як у класичних засобах масової

інформації. На відміну від паперу текст або зображення можна змінити у будь-який час і без особливих зусиль, тому майже непомітно, що «дисидент» став «деспотом» або «зрадником».

Не лише, але особливо з цифровими ЗМІ, «всесвітньою павутиною» також пов'язана парадигма глобальної доступності і транснаціональних медіаефектів. Таким чином, існує питання про те, чи призведе це до глобального зближення культур пам'яті. Особливо це стосується пам'яті про Голокост. При цьому немає жодних сумнівів у тому, що транснаціональні медіаефекти мають значення й у сфері культури пам'яті. Одним із ранніх прикладів є успіх американського телесеріалу «Голокост» у Німеччині наприкінці 70-х. Тільки відтоді єврейські жертви стали сприйматися і в Німеччині. Але те, як такі транснаціональні впливи взаємодіють із національними і регіональними традиціями, поки ще вивчено мало.

Висновки і перспективи подальших розробок. Популяризація, комерціалізація і пластифікація культури пам'яті породжує у багатьох людей жагу до «істини», «достовірності» і непереборних фактів, саме тому більше семи десятиліть Вальтер Бенджамін скаржився на втрату «аури», «справжньої» в «епоху технічної відтворюваності». Ці бажання пов'язані з чимось парадоксальним, тому що будь-яка громадська пам'ять має медіанний характер, а, як указувалося вище, наші індивідуальні спогади культурно визначаються і перебувають під впливом засобів масової інформації, а також подальшого досвіду. Перспективи подальшого вивчення заявленої проблеми бачимо в дослідженні культурних спогадів.

Багато кінематографістів, сценаристів і телевізійних режисерів задовольняють цю потребу, обіцяючи розповісти «правдиві» історії або, як у творах Гвідо Кнопки, змусити легіон свідків. Останні повинні впевнитися в тому, що їх особистий досвід підтверджує показ фільмів. У німецькому контексті останніми роками режисери таких фільмів, як «Софі Шолль», «Загибель» і «Розенштрассе» заявляли, що вони повинні робити точні реконструкції минулого. Саме для цього і не підходить середовище популярного ігрового кіно з його специфічними драматичними й естетичними обмеженнями. Ігрові фільми переносять суб'єктивні уявлення про минуле (в кращому разі вони емоційно ефектно інсценовані, будучи носіями власної естетично-художньої правди). З іншого боку, вони не можуть надати доступ до об'єктивної історичної правди (і без того недоступної), як і до суб'єктивних спогадів свідків часу. Тому ми робимо усе можливе, щоб пам'ятати, що навіть найбільш вражаючі медіасценарії завжди є більш-менш правдоподібними уявленнями про минуле.

ЖИТЕПАТҮПА

1. Assman A., Assmann J. Das Gestern im Heute. Medien und soziales Gedächtnis, in: Klaus Merten u.a. (Hg.), Die Wirklichkeit der Medien. Eine Einführung in die Kommunikationswissenschaft. Opladen, 1994. S. 114–140.
2. Assmann J. Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München, 32000.
3. Walter B. Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit, in: Claus Pias (Hg.), Kursbuch Medienkultur. Die maßgeblichen Theorien von Brecht bis Baudrillard. Stuttgart, 1999. S. 18–36.
4. Erll A., Nünning A. (Hg.). Medien des kollektiven Gedächtnisses. Konstruktivität, Historizität, Kulturspezifität. Berlin/New York, 2004.
5. Kaschuba W. Die Überwindung der Distanz. Zeit und Raum in der europäischen Moderne. Frankfurt / M., 2004.
6. Paul G. (Hg.). Visual History. Ein Studienbuch. Göttingen, 2006.
7. Paul G. Das Jahrhundert der Bilder. Bildatlas 1949 bis heute. Göttingen, 2008.
8. Medien & Zeit. Themenheft Kommunikationsgeschichte als Generationengeschichte. Heft 3/2006.
9. Moller S. Vielfache Vergangenheit. Öffentliche Erinnerungskulturen und Familienerinnerungen an die NS-Zeit in Ostdeutschland. Tübingen, 2003.
10. Welzer H. Das kommunikative Gedächtnis. Eine Theorie der Erinnerung. München, 2002.
11. Welzer H., Moller S., Tschugnall K. "Opa war kein Nazi". Nationalsozialismus und Holocaust im Familiengedächtnis. Frankfurt a. M., 2002.

REFERENCES

1. Assman A., Assmann J. Yesterday in today. Media and social memory, in: Klaus Merten et al. (Ed.), The Reality of the Media. An introduction to communication science. Opladen, 1994. P. 114–140.
2. Assmann J. The cultural memory. Scripture, Memory and Political Identity in Early Advanced Cultures. Munich, 32000.
3. Walter B. The work of art in the age of its technical reproducibility, in: Claus Pias (ed.), Kursbuch Medienkultur. The authoritative theories from Brecht to Baudrillard. Stuttgart, 1999. P. 18–36.
4. Erll A., Nünning A. (eds.). Collective memory media. Constructivity, historicity, cultural specificity. Berlin / New York, 2004.
5. Kashuba W. Overcoming the distance. Time and Space in European Modernism. Frankfurt / M., 2004.
6. Paul G. (ed.). Visual history. A study book. Göttingen, 2006.
7. Paul G. The century of images. Picture atlas 1949 to today. Göttingen, 2008.
8. Media & Time. Special issue communication history as a generation history. Issue 3/2006.
9. Moller S. Multiple past. Public cultures of remembrance and family memories of the Nazi era in East Germany. Tübingen, 2003.
10. Welzer H. The communicative memory. A theory of memory. Munich, 2002.
11. Welzer H., Moller S., Tschugnall K. "Grandpa wasn't a Nazi". National Socialism and the Holocaust in Family Memory. Frankfurt a. M., 2002.